

BÁCSORSZÁG

II. évf., 11. szám • 1996. november 7.

**Vajdasági
honismereti
szemle**

A TARTALOMBÓL

Bács-Bodrog vármegye térképe

Az igazságos király

A topolyai nyomdászat

Az MC jegyében

„Bajsa helységének a hazai helynevek gyűjtéséhez megkívánított statisztikai adatok”

A szabadkai Szentkút - Bunarić - interetnikus vonatkozásai (3.)

Ludasegyház évszázadai (2.)

Az 1750-ben újraterelített Topolya (3.)

Lassú séták hegedűvel

Szemtől szemben Jelašičtyal (2.)

„Találtam sok embereket, de kevés emberséget...” (2.)

Különös zendülés

Új jövevényfajunk: az átoktüske

A szabadkai földműves iskola

Régi korok fotói

Béla-dénárok Bácsról

AZ IGAZSÁGOS KIRÁLY

HUNYADI JÁNOS váratlan halála három héttel a nándorfehérvári fényes győzelmet követően (1456 augusztusában), újabb belpolitikai válságot okozott Magyarországon. V. László (1440-1457) személyében volt ugyan felszentelt királya az országnak, de még gyermek lévén, német származású nagybátyjának, Cillei Ulrik (1406 körül-1456) grófnak a befolyása alatt állt. A döntős idegen nagyúr Hunyadi Jánost még halálában is gyűlölte, egész családjával együtt. Ezt nem is rejtette véka alá. Nyíltan fenyegette a Hunyadiakat, elsősorban Lászlót (1433-1457), aki apjától megörökölte a nándorfehérvári kapitányságot. Cillei mintegy nyomatékot adva fenyegetéseinek, 4000 német zsoldossal Nándorfehérvár alá vonult, ahol egy vita nyomán Hunyadi László katonái végeztek vele. V. László nem bocsátotta meg nagybátyja meggyilkolását, ezért 1457 márciusában az akkor 26 éves Hunyadi László vérpadon fejezte be életét. A monda szerint az ügyetlen bakó csak negyedszerre csapta le a fejét.

Ez a „negyedik csapás” váratlan eseményeket eredményezett. Fellázadt az ország. A király előbb Bécsbe, majd Prágába menekült, s túszként magával vitte a kisebbik Hunyadi fiút, Mátyást. Novemberre azonban V. László halott volt, s az ország ismét király nélkül maradt. Lázás tárgyalások kezdődtek a főurak között: ki legyen a király? Mátyás édesanyja, Szilágyi Erzsébet (?-1483) a testvérével, Szilágyi Mihállyal (?-1460) szövetségben Szegeden egyezséget kötött az ország nádorával, Garai Lászlóval (?-1459) – mellesleg Hunyadi László egyik vérbírájával –, aminek eredményeként 1458 januárjában, a Pesten megtartott országgyűlésen, a még Prágában levő Mátyást vá-

lasztották meg királynak. Állítólag mindez a Duna jegén zajlott le. Mivel a gyermekkirály csak 15 éves volt, öt évre Szilágyi Mihály lett az ország kormányzója és egyben a királyi várak főkapitánya. A tavasz folyamán 60 000 aranyforint váltságdíj fejében Podjebrád György (1420-1471) cseh helytartó (később király) felmondta a „vendéglátást” és Mátyás kíséretével bevonulhatott Buda várába. Ezzel megkezdte uralkodását a fél évezredes középkori magyar királyság utolsó koronás nagy királya.

Hunyadi János írástudatlan volt, de fiait Vitéz János (1408-1472) nagyváradi püspök környezetében neveltette. E tudós férfiút az ország eszének tartották, akitől a gyermek Mátyás hatalmas tudásanyagot vett át. Neveltetésének köszönve az olvasott, művelt, fogékony ifjú már trónra lépése pillanatában messze kimagaslott környezetéből. Erélyes fellépése nagybátyjának, Szilágyi Mihálynak, a kormányzóznak tetszett a legkevésbé. A Szilágyiak a még csak jelölt „kiskirályt” Garai László lányának, Anna nőjének ígérték, Mátyás viszont a még kicsiny Podjebrád Katalin (?-1461) cseh hercegnőt választotta jövendőbelijének. A majdani frigyét saját kezű aláírásával pecsételte meg. Mátyás a családi vitát egy váratlanul összehívott országgyűlésen zárta le, ahol egyúttal leszámolt leghatalmasabb ellenfeleivel is. A Hunyadi párti köznemesek támogatásával Garai Lászlót megfosztotta a nádori címtől, Újlaki Miklóstól (1417 körül-1477) – aki szintén bátyjának, Lászlónak egyik bírja volt – elvette az erdélyi vajdaságot. Szilágyi Mihály egyelőre megúsza az ifjú király haragját, de nem sokkal később felségárulás gyanújával (a Garai-Újlaki párttal egyezkedvén) megismerte Világos várának tömlőcét. Igaz, a későbbiekben, az újabb török veszedelem hírére Mátyás kiegyezett nagybátyjával, aki 1459 nyarán Alsó-Magyarország főkapitányaként leküldött a déli határvidékre. Szilágyi Mihálynak nem volt szerencséje. Török portyázók kezére került, Isztambulba (volt Konstantinápoly, más néven Bizánc), az oszmán új fővárosba hurcolták, ahol II. Mohamed (1451-1481) szultán, a nándorfehérvári vesztes, régi ellenfelét, vélhetőleg személyes bosszúból lefejeztette.

Ekkoriban Mátyás feje felett is sűrűsödtek a fellegek. Fő ellenségei, a fentebb már említett magyar nagyurak szövetkeztek Habsburg Frigyessel (1415-1493), aki Zsigmondot (1368-1437) és Albertet (1379-1439) követte a német-római trónon. Ő bitort a magyar Szent Koronát. Ennek köszönhetően a Garaiak pártja 1459 elején Frigyest (1415-1493) magyar királlyá koronázta. A Németújvárott lezajlott koronázáson mindössze 25 magyar főúr vett részt, de ezzel Mátyás gyakorlatilag „illegális” királlyá vált. Nem tört össze a történetek miatt, hanem sereget toborzott, s bár az első csatában vereséget szenvedett, később ismét megszerezte a koronát. Az 1460-ban kötött, úgynevezett bécsújhelyi béke értelmében III. Frigyes 80 000 arany ellenében visszaszolgáltatta a koronát, amely hamarosan a 21. életévét betöltő Mátyás fejére került. A Székesfehérvárra összehívott országgyűlésen és koronázáson már nem lehetett jelen a királyné, a fiatal Podjebrád Katalin: egy hónappal korábban, szülés közben, elhunyt. Részben a korábbi évektől kezdődően, de ettől kezdve még inkább, Mátyás uralkodását a szünni nem akaró háborúk jellemezték. A déli végeken folyamatosan tartott a török elleni küzdelem – váltakozó sikerrel. Északon, a Felvidéken, Mátyás előbb a Giskra zsoldosvezér vezette, főleg cseh

BÁCS-BODROG VÁRMEGYE TÉRKÉPE

AXIX. és a XX. században Bács-Bodrog megyéről sok térkép készült. Ezúttal dr. Borovszky Samu (1805-1869) szerkesztésében megjelent Bács-Bodrog vármegye című, sokat idézett könyvének I. kötetéből kölcsönöztük a térképet, amely nagy valószínűséggel az 1900-as évek elején készült. Eddig zömmel a XVI. és XVII. században keletkezett „földabroszkoból” mutattunk be egy csokorra valót és most lehetőség nyílik arra, hogy e több évtizeddel ezelőtt készített térképet összevegyük a több évszázaddal ezelőtt megrajzoltakkal. Mindenekelőtt szembeüt, hogy sok helynév alakja megváltozott, sőt újak keletkeztek vagy a régi földrajzi nevek tűntek el. A vajdasági névtudományi kutatások nagy adóssága, hogy mindmáig nem látott napvilágot a történeti helynevek adattára. Össze kellene gyűjteni és elemezni minél több, a vidékünket érintő térkép és oklevél névanyagát, hogy alaposabban ismerjük meg múltunkat.

Az újabb kori vármegyei térképen szembeötöl az út-és vasúthálózat sűrűsége, a megyei, járási és városi határ, valamint a puszták, kastélyok, várromok stb. feltűntetése. Gazdasági tekintetben is vizsgálhatjuk e térképet, nemcsak a több évszázadiakal, hanem a legújabb vajdasági térképekkel is összevetve.

MAGYAR László

A fiatal Mátyás király

huszitákból álló szabadcsapatokat morzsolta fel, majd 1468-ban háborút indított saját (volt) apósa, Podjebrad cseh király és annak szövetségesei ellen.

A háborúhoz katonák kellettek, ezért Mátyás megteremtette saját királyi zsoldoscsapatát, a későbbiekben oly sokat emlegetett fekete sereget. Ez sok pénzbe került, de Mátyás éppen verhetetlen zsoldoseregének köszönhetően aratta sorra győzelmeit. A tíz évig húzódo

cseh-lengyel háború végén, az úgynevezett olműtzi békét követően (1478) Magyarországhoz csatolták Morvaországot, Sziléziát és Lausitzet. Mátyás a cseh királyi címet is megszerezte. Az 1477-1486 között zajló német háború befejeztével III. Frigyes császár Magyarország javára lemondott Alsó-Ausztriáról, Stájerországról és Karintia egy részéről. E háború végeztével Mátyás ünnepélyesen bevonult Bécs városába.

Az említett országgyarapító háborúk jelentőségükben eltérpülnek egy, az oszmán török haderő felett aratott fényes győzelem mellett. A XV. század második felében a Balkánon javában tartott a török elleni háború. Váltakozó szerencsével csapások és ellencsapások, várak eleste és visszavétele követte egymást, mígnem 1479-ben az utóbbi évtizedek legnagyobb török támadása érte Erdély déli vidékeit. Temesvárról Báthori István (?-1493) országbíró sietett a török elé és a Maros menti Kenyérmezőn összecsapott az oszmán sereggel. Báthori a maga székelymagyar-román-szász hadával már megfutamodás előtt állt, amikor megjelent Mátyás király egyik legendás hadvezére, Kini zsi Pál (1446-1494), a fekete hollós harci zászlókat lobogtató serege élén. A fekete sereg rohama elsöpörte a török betolakodókat, mégpedig hosszú időre, legalábbis Mátyás király uralkodásának a végéig.

Amíg folytak a külsőháborúk, a királynak belső gondjai is akadtak. Éppen szeretett tanítómestere, Vitéz János váradai püspök és a köré tömörülő elégedetlenkedők szerveztek puccsot ellene és felajánlották a magyar koronát IV. Kázmér (1427-1492) lengyel király szintén Kázmér (1458-1484) nevű fiának. Ez 1471-ben történt. Mátyás, aki Sziléziában háborúzott, váratlanul otthon termelt, s ezzel az összeesküvés dugába dőlt. Talán ekkor ragadt rá az „igazságos” jelző, mert a lázadókon nem állt bosszút, igen ravaszul adományokkal ámította el őket. Nem sokkal ezután a király új feleséget talált magának a nápolyi királyleány, Beatrix (1457-1508) személyében. Az új királyné az Itáliában virágkorát élő reneszánsz szellemét, a művészetek iránti vonalmat hozta magával és ebben a törekvésében egymásra találtak Mátyással. A király egyik személyi krónikása, a szintén olasz Bonfini (1434-1503) így jellemzi őt: „Mátyás mindezeket a művészeteket csodálatos bőkezűséggel pártolta és szerette: azon igyekezett, hogy Magyarországot második Itáliává tegye.” Sokat ügyködött e téren, új paloták épültek, létre jött a budai királyi könyvtár, a máig híres Corvinák gyűjteményével. A király nagy népszerűsége tett szert a nép körében is. Csak egy valamit nem tudott elérni: megfelelő örökösöt biztosítani. 1490-ben bekövetkezett halálakor Mátyás a csúcson volt, ám e jéghegyre szörnyű erővel tört a következő évtizedek perzselő napsugara.

RICZ Péter

A TOPOLYAI NYOMDÁSZAT

(Vázlat)

VAJDASÁGBAN az első nyomda 1790-ben létesült Újvidéken. Szabadkán az első magyar nyelvű nyomdát 1844-ben alapította Bitterman Károly (1805-1869). Zomborban 1847-ben létesül nyomda, Bitterman Károly alapította. Topolyán ebben az időben nem volt semmilyen ilyen jellegű kezdeményezés. Ha valamilyen nyomtatott kiadványra van szüksége a községi bírónak, azt Szabadkán vagy Baján szerzte be vagy nyomtatta ki. Nem tudni határozottan, hogy Topolyán mikor létesült nyomda. A 1893-ban megjelenő *Topolya és Vidéke* újságot még a szabadkai Schleisinger nyomdában nyomtatták ki. Ezek szerint ekkor még nem lehetett nyomdája a településnek, vagy már nem működhetett. Az 1891. évi községi jelentést Baján nyomták ki, Nánai Lajos nyomdájában.

Idősebb topolyaiak egykori visszaemlékezése szerint az első nyomdát a Krämer család alapította, és feltehetően 1880-1890 között működött. A Wilhelm nyomdát 1894 körül a Szegedről Topolyára települt Wilhelm Miksa alapította. Kis nyomda volt ez, mindössze egy géppel. Elsősorban hivatalos nyomtatványokat adott ki. Két tanonccal dolgozott. Az első tanonc Léderer Manó volt, majd Barna Antal került a nyomdába tanoncnak. A topolyai *Hírlapot* a Wilhelm nyomdában nyomtatták. Néhány könyvet is megjelentetett (Dr. Havas Emil: *A vér* – elbeszélések; Mikuska Félix: *Házinyúltenyésztés*; Kis Béla: *Szarkalábak*, elbeszélések). Wilhelm 1914-ben meghalt, a nyomdát veje, Vig József vette át. 1930-tól Berényi Gyula volt e nyomda tulajdonosa.

A Hajtman nyomda 1907-ben létesült. Maga Hajtman ekkor még gyerek volt. A nyomdát nevelőapja, Horák vette meg. A Hamburger-Birkolcz szabadkai nyomda gépét hozták Topolyára. Egy géppel dolgoztak ők is. Hajtman István körülbelül 1918-ban vette át a nyomda vezetését. Ruszovics József, aki 1926-tól 1940-ig ebben a nyomdában dolgozott, úgy emlékezett vissza, hogy könyveket is nyomtak, de elsősorban naptárak, meghívók, plakátok, gyászjelentések kiadásával foglalkoztak.

1919-ben Lang György és Barna Antal alapított nyomdát. 1922-ig voltak társak. Ekkor Barna Antal kivált, Csanlavéren önállósította magát. A Lang nyomda tovább működött, a *Zászló* című lapot nyomta. 1920 körül Cservik és Mihalec alapított nyomdát Topolyán.

1945 után csak a Hajtman-féle nyomda maradt meg. Az államosítás után ez lett a Népnymomda. Meg kell említeni, hogy 1948-ban Nagy és Sipos cégtársak nyitottak nyomdát, és az államosításig működött.

BORÚS Rózsa

AZ MC JEGYÉBEN

A Vajdasági Magyar Pedagógusok Szövetsége és a Bácsország honismereti vetélkedőjéről

SZABADKÁN, a Népkörben, szeptember 28-án és 29-én zajlott le a *A csodaszarvas* elnevezésű honismereti vetélkedő, mégpedig a millicentenárium jegyében. Tíz csapat nevezett be, s tagjai valamennyien szívvel-lélekkel és nagy érdeklődéssel készültek fel a versenyre.

Mint ismeretes, 1965-ben hírdettük meg a honismereti tábor, azzal a céllal, hogy az érdeklődő diákok megismerjék Észak-Bácska történelmét és régészeti szempontból fontosabb helyeit. A táborozást – bizonyos előfeltételek teljesítésével – idén is megszervezte a Pedagógusok Szövetségének észak-bácskai tagozata és a Bácsország szerkesztősége, ugyanakkor *A csodaszarvas* elnevezéssel vetélkedőt hírdetett meg. Ezáltal tulajdonképpen új lehetőség adódott a tudásszerzésre. Miért kellett táborot szervezni, amely éppen a honfoglalással foglalkozik? Elsősorban azért, mert idén

ünnepeztük a honfoglalás 1100. évét, nem utolsósorban pedig azért, mert – mint már annyiszor szoltunk róla – tanterveink hiányosak, sok lényeges dologra nem irányoz elő elegendő időt, így a honfoglalásra is csak annyit, hogy a tanárt zavarba hozza: belekezdjen-e a témába vagy ne? Ha igen, akkor csak felszínes ismereteket nyújthat, ha pedig bele sem fog, akkor a kevéstől is megfosztja diákjait. Már pedig ahhoz, hogy kiegyensúlyozott, széles látókörű, jól tájékozott felnöttekké váljanak a gyerekek, elengedhetetlenül szükséges megismerniük és tudniuk őseink múltját, kultúráját, szokásait stb., megbecsülni azt, mert ezáltal önbecsülésük is növekszik és tisztelik majd más nemzetek és népek értékeit is.

Az idei táborozáson színvonalas előadást tartott Beszédes Valéria néprajzkutató (Ludas vidékének tárgyi néprajza a középkortól napjainkig), dr. Horváth Máttyás ny. egyetemi tanár (Nyelvelméleink és a geszták), Szekeres László régész (A kettős honfoglalás elmélete és ennek bizonyítása), Ricz Péter régész (A honfoglalás és a vele kapcsolatos vajdasági tények), Hovány Lajos vízmérnök (A korabeli vízgazdálkodás), Lalia Gábor levéltáros (Észak-Bácska levéltári dokumentumai). Az előadásokat nagy érdeklődéssel hallgatták a résztvevők, akik sok kérdést tettek fel. A Róka-tanyán megtartott egyhetes táborozáson alkalmuk volt elsajátítani a nevezéstudást, az agyagozás és a faragás alapvető tudnivalóit, és honfoglalás kori tárgyakról utánzatot készíteni.

A táborozás után két hónap állt a csapatok rendelkezésére, hogy „rendezzék soraikat”, s felkészülve jelenjenek meg a versenyen, amelyre eljött a baranyai csapat is. A kétnapos megmérettetés érdekes és dinamikus volt. Az egy-egy témakörre vonatkozó kérdések után villámkérdések következtek – olykor a közönség számára is. S itt meg kell jegyezni: a közönség sorában kevés volt a diák, még a versenyben részvevő tanulók iskolájából is elvétve akadt érdeklődő. Az oktatási minisztérium sem tartotta fontosnak, hogy elküldje képviselőjét, holott a Pedagógusok Szövetsége minden megmozdulásáról idejében értesíti az illetékeseket. Ezúttal is bebizonyosodott, hogy a pedagógusok szoros együttműködésére van szükség a magyar nyelvű oktatás előbbre vitele érdekében. Dicséretre méltó ugyanakkor, hogy a diákokat versenyre felkészítő tanárok mellett akadtak szülők, akik segítettek a gyerekeknek.

Minden csapat öt percben adhatta elő mindazt, amit a közönség előre elkészített szemléltető „plakáton” vázoltak. Akadtak, akik valóságos színlelőadást mutattak be, mások szép és tömör mondatokban fejtették ki mondanivalójukat – tudásukat. Alkalmhoz illő előadást tartottak a kisoroszi színjátszók (*Emese álma*), amíg a zsüri döntéshozatalra visszavonult. Berta Ferencnek, a társulat vezetőjének és minden szereplőnek köszönjük a fellépést. Köszönettel tartozunk a szabadkai önkormányzatnak, nem utolsósorban Kasza József polgármester úrnak, aki vállalta a verseny védnökségét és az első három helyezett csapatnak biztosította a 10 napos nyári táborozást Svédországban, Magyarországon és Erdélyben. Köszönet mindazoknak, akik bármilyen módon segítettek abban, hogy ez a verseny létre jöhetett és szép emlékként maradhat meg emlékezetünkben.

KIRÁLY Veronka

A csodaszarvas történelmi-honismereti versenyen résztvevő csapatok

ATTILA (Általános iskola, Temerin. Tanár: Zséli Kornélia, diákok: Hegedűs Ákos, Losonczi Dávid, Orosz Jácint)

ÁRPÁD (Gimnázium, Szabadka. Tanár: Kóci András, diákok: Dankó Dénes, Király Ildikó, Pásztor Bálint, Tóthpál Tünde)

BULCSÚ (Általános iskola, Pélmonostor. Tanár: Kiss Piroška, diákok: Kis Kónya Tibor, Pád Júlianna, Utassy Zsuzsanna)

GÉZA (Általános iskola, Kanizsa. Tanár: Péter Klára, diákok: Farkas Beáta, Farkas Hajnalka, Mák Nóra, Kurunczi Mónika – a szülők készítették fel)

GYULA (Általános iskola Bácsstopolya és Kishegyes. Tanár: Milivoj Vuletin, valamint a Laczkovics szülők, diákok: Hadzsy Anna, Kiskovács Ildikó, Laczkovics Annamária)

IMRE (Általános és középiskola, Ada és Szabadka. Tanár: Solymosi Éva, diákok: Bálint Zsolt – Szabadka, Ferenci Dóra – Ada, Novák Mónika – Szabadka, Török Éva – Ada)

ISTVÁN (Djuro Salaj Általános Iskola, Szabadka. Tanár: Weiss Rudolf, diákok: Kemencei Attila, Kohajda Attila, Szalma Baksi Tamara, Tokodi Krisztina)

KOPPÁNY (Cseh Károly Általános Iskola, Ada. Tanár: Solymosi Éva, diákok: Krizsán Mónika, Szaszúr Szabrina, Zolcer Eszter)

MARGIT (Vegyészeti szakközépiskola, Csóka. A diákok – egyedül készültek –: Csizmadia Norbert, Pap Mónika, Zombori Gábor)

VAJK (Villamosipari szakközépiskola, Ada. Tanár: Solymosi Éva, diákok: Horváth Edvárd, Hugyik Richárd, Máriás Leonard, Pásztor Zoltán)

A budiszavai csapat nem jelent meg a versenyen (felkészítő tanár Szabó Judit volt).

A zsüri döntése értelmében az első helyen a szabadkai gimnázium csapata végzett, az ugyancsak szabadkai Djuro Salaj Általános Iskola csapata lett a második, a harmadik helyezést pedig az adai középiskola csapat érdemelte ki.

„BAJSA HELYSÉGÉNEK A HAZAI HELYNEVEK GYŰJTÉSÉHEZ MEGKIVÁNTATOT STATISZTIKAI ADATOK”

A BÁCSORSZÁG II. évfolyamának 3., 4. és 5. számában Magyar László szabadkai levéltáros „Kikérdezendők volnának a falu vénei, jegyzői, papjai...” címmel Pesty Frigyes (1823-1889) áltai összeállított és Antunovits József közigazgatási tanácsnok által megválaszolt kérdőívet tett közzé. 1976. XII. 3. keltezéssel a bajsai könyvtár a budapesti Széchényi Könyvtártól fénymásolatban megkapta ugyanezen kérdőív Bajsára vonatkozó szövegét. Valójában két szövegről van szó. Az első 1864-ből, a másik 1865-ből származik. Egyik sem tartalmazza a kérdéseket, csak a válaszokat. Számomra ismeretlen okokból a hetedik kérdésre adandó választ a jegyző, Nikolits István még egyszer lemásolta és 1865. november 9-i keltezéssel postázta. A két szöveg szinte szóról szóra azonos, igazi figyelemre így csak az 1864. április 16-án kiállított levél méltó. Az alábbiakban ezt teszem közzé.

Helynevek

Bajsa helysége. – Bács Bodrogh megye.

ad 1. Bajsa helység tartozik Bács Bodrogh Megye telecskai Járás alszolgabírói kerülethez - a terület melyen fekszik Telecskának nevezetik, ezen terület magasabb a többi megyei területnél, fekszenek rajta nemcsak a fő és alszolgabírói úgy nevezett telecska járási községek, hanem Szabadka Királyi város határa és. - hogy honnét van ezen elnevezés Telecska, bizonyosan nem mondhatni, de világos, hogy ezen szó szerb eredetű, azonban mit akar jelenteni nem tudhatni, hacsak nem valami emelkedettebb helyet.

ad 2 és 3. A községnek csak egy neve van, és volt mindig. Köztudomás szerint nem is iratott másképp.

ad 4 és 5. A községnek régi eredetéről mit sem mondhatni csak annyi bizonyos, hogy már igen régi időkben fenállott, és pedig nem a mostani helyén, hanem vagy 1000 ölnyre tovább nyugat felé, hol most is az egész területen a régi házak vagy mint a nép mondja putrik helyei láthatók, sőt némelyek még a hajdani templom helyét is akarják tudni, úgyszintén a nép közt elvanterjedve, hogy a régi bajsának napkelet felül volt kapujának igen sok kincs van elásva, hol már igen sok de sikertelen ásatások is történtek, kivéven egy helybeli lakost, ki szántóföldjén az 1851k évben, szántás alkalmával három darab ősmodorú, darabja (olvashatatlan) lat nehézségű ezüst csészéket talált melyek a helybeli G.n.e. templomnak ajándékoztattak, - azonban ezen helység mikor pusztit

tatott el, nem tudni, de valószínű hogy a lakosok a törökök pusztító rohamától menekülendők el hagyták lakaikat, és tovább költöztek, úgy leti Bajsa pusztává és mint ilyent említik az 1748 évben T. Zákó család részére kiadott királyi adomány levélben. - Zákó család pár évig mint pusztát bírván az 1752k évben néhai Zákó Istvány telepítette meg a mostani helyén hozván ide részént Sztánisis Rigycza és Zomborból szerb lakosokat részint pedig felső magyarországból evangélikus totokat, kik örökös szerződés mellett Bajsát megtelepítették, a szerbek már 1755n. építettek templomot, a totok pedig 1785bn. Úgyanakkor több helyekről Rom. Kath magyarok is költözvén ide, azok templomikat 1784.ben emelték fel.

ad 6. A név eredetéről bizonyosat nem mondhatni, azonban többen szerb eredetűnek tartják, és ezen szótól bojác [csatázó:] bajsa [csatater:] származtatják, mely a fekvését szem előtt tarva, igen lehetséges, miután Bajsa határában igen sok szűk és kanyarodott völgyek találkoznak, így fellelhet tenni, hogy hajdan a török háborúkban természeti fekvésénél is alkalmasot lévén védelemre, itt több csaták vívattak, mi onnét is valószínű, mivel nagyobbsszerű ásatásoknál igen sok halmozott embercsontok és mindenféle régi fegyver nemmiel találtak.

ad 7. A földek három dűlőre lévén elosztva, azok nevezetnek Emúszizi, Dubokai és Négyesi dűlőknek, és pedig azért mivel az első határos Emúszizi pusztával, a második Dubokai pusztával a harmadik pedig a rajtalevő négy hant után mely négy hant a Szabadkai, Bajsai, Topolyai és Roglaticzai határt jelöli, mely ott össze üt, - van azonkívül egy magányosan álló mintegy 100. láb magas gömbölyű hegy, mely Sashalomnak nevezetik, mely valószínű onnét veszi eredetét, hogy hajdanban ezen néptelenül állott vidéken sasok fészkeül szolgált, - van szintén egy pár völgye, melyek névvel ellátván p. o. Nyári völgy, Széles vagy Szűk völgy.

A helység mellett egy tó is van mely Csantavér Bács Megyei Községnél vévén eredetét Bajsa mellett elhaladva Szt. Tamásnál a ferencz csatornába befolyik, ezen vizet Krivajának nevezik mely név Szerb eredetű lévén azt jelenti, hogy Kanyarodó, - és csakugyan folyása igen sok kanyarodásokat tesz ezen víz Bajsától kezdve Szt. Tamásig 6. patak malmot hajt.

Bajsa határos Szabadka Királyi várossal és Topolya mezővárossal, nem különben Emusitz, Duboka és Roglaticza pusztákkal, - a legközelebbi Községek Topolya, Hegyes, Kula, Cservenka és O. Moravicza.

Kelt Bajsán 1864k évi Ápril hó 16.

Mileticzky Úros bíró.

Nikolits Istvány

Jegyző által.

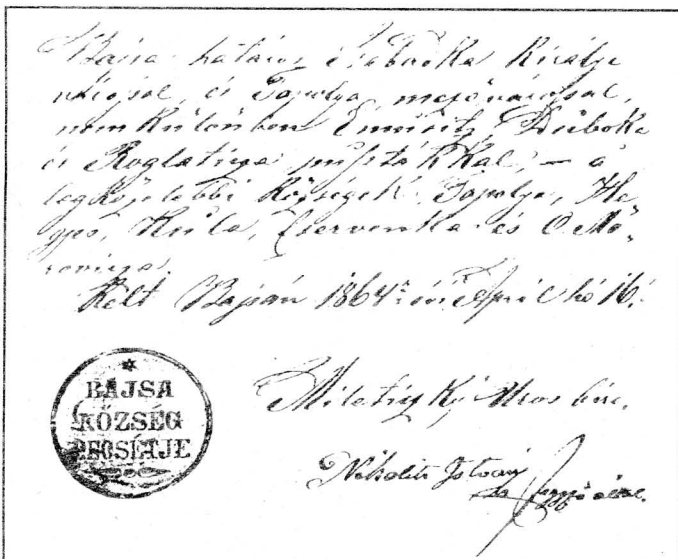
Egy ilyen kis település, mint Bajsa számára egy ilyen feljegyzés óriási jelentőségű.

Akik ismerik Bajsa környékét, láthatják, hogy a földrajzi leírások igen pontosak. Látszik, hogy a környéket jól ismerő személyek töltötték ki az ívet. Értéke még két dologban nyilvánul meg. Először, egy érdekes és értékes régészeti leletéről szól („ezüst csészék”), amelyről máshol említést senki sem tesz. Másodsor, mára már e vidéken elfelejtett keleti kapu melletti kincs legendájáról is ír. S bár a szöveg igen érdekes és értékes helytörténeti forrás, szem előtt kell tartani, hogy:

1. az ívet nem szakemberek töltötték ki, sok benne az ellenőrizetlen adat („nagyobb-szerű ásatásoknál igen sok halmozott embercsontok és mindenféle régi fegyver nemmiel találtak”),

2. a szöveg az abszolutizmus korában született, amikor a magyar vonatkozású történelem háttérbe szorítása folyik,

3. ez a vidék a Szerb Vajdaság Temesi Bánságához tartozott, ahol a főképp szláv (szerb) előjáróságok, ahol csak tehették, túlhangsúlyozták népük szerepét és aközben hajlamosak voltak bizonyos elferdítésekre is (lásd esetünkben a névmagyarzatokat).

A kérdőívre adott válaszok utolsó sorai, Bajsa korabeli pecsétjével

A SZABADKAI SZENTKÚT - BUNARIĆ-INTERETNIKUS VONATKOZÁSAI

(3.)

A Z ÖTVENES években a parádés kocsikat és a fiákerokat felváltják a gumikerekű speditorkocsik, a hetvenes években pedig a traktorok. A városból autóbusz szállítja folyamatosan a hívőket. 1974-től már távolabbi településekről is érkeznek zárandokok. A fogadásuk azonban nem alakult ki az ünnepélyes szertartása, mint például Doroszlón, ahol minden csoportot harangszóval fogadnak. Erre itt nincs is lehetőség, mivel a Szentkúton még harang sincsen. Az ünnepi püspöki misét tábori oltárnál tartják meg, az oltár előtt pedig ideiglenesen felállítják a keresztút képeit. A szertartás minden esetben a vecsernyével kezdődik. Az esti szentmise felemelő látványa a hívek fátylós, illetve gyertyás körmenete, melyet az utóbbi időben minden évben megrendeznek. Vasárnap délelőtt több szentmisét is tartanak magyarul és horvátul. Az ünnepi püspöki szentmise két nyelven szól a hívekhez. Az egyházi szertartás délig, egy óráig is eltart. Ezután kezdődhetne a korábban közkedvelt népiünnepély, de ezt a mai fiatalság már nem igényli. Délutánra már elcsendesedik a környék, a búcsúsok hazamennek. A Szentkút vizéből, valamint a tóparti nádból visznek haza, mert mind a kettőnek gyógyító erőt tulajdonítanak. A hívők után a búcsúfiaárusok is összepakolnak, hogy egy hét múlva Doroszlón, a kisasszony-napi búcsún ismét találkozzanak.

A kegyhely évközi látogatása

Sem a Danica, sem a későbbi búcsúskönyv nem tesz említést arról, miért tartották a környékbeliek a Palicsi-tónak éppen ezt a csücskét szenthelynek. Az utóbbiban ugyan megjegyzi az ismeretlen szerző, olyan erős volt a forrás, hogy alig tudták mederbe terelni, de közelebbit nem mond róla. Az itteni lakosság viszont sok történetet ismert. A szokásos eredetlegendát meséli, miszerint egy vak lánynak egy csodálatosan szép asszony jelent meg álmában, az ajánlotta, hogy a tóparton található forrásban mosdjon meg, mert visszanyerheti a szeme világát. Az adatközlők leírásából a lourdes-i Szűzanya ábrázolására ismerhetünk, de azt, hogy a beteg kislánynak álmában jelent meg a Madonna, nem mondják a hívők, hiszen közismert az a hiedelem, hogy a Szűzanyával álmunkban nem jó társalogni. A szabadkai Szentkút esetében, a legenda szerint, valóban megtörtént a csoda.

Több hívővel is találkoztam, aki megvan róla győződve, hogy ismerősen valóban a Szentkút vize segített. Egy asszony heteken át hordta kisfiát, aki véletlenül zsírszódat ivott, a kegyhelyhez. Fia éveken át betegeskedett, szalmaszálon keresztül etette, de gondos ápolása és a Szentkút vize úgy meggyógyította, hogy még katonának is besorozták. A helybeliek szerint különösen a kislányokra van jótékony hatása. Ezért évközben korábban Szent Györgytől Szent Mihályig, napjainkban május elsejétől október végéig megfordulnak a Szentkútnál. Aki betegségére keres gyógyulást, annak ajánlatos kilenszer új hold szombatján kora reggel a kegyhelyhez járulnia. Amióta az egyház is megszentelte, havonta egy alkalommal, az 1970-es vatikáni zsinatig, új hold vasárnapján tartottak itt szentmisét. Újabb az a szertartás a hónap első vasárnapján van, május elsejétől Szent Mihály napjáig.

Összefoglaló

A sándori kegyhely kultusza a regionális kegyhelyek utolsó szakaszában alakult ki. A múlt század nyolcvanas éveitől századunk húszas éveikig gomba módra elszaporodtak a pravoszláv vodicák Bácska és Bánát egy-egy körzetében. Feltűnően sok a szentkút a Mosztonga mentén, a Sajkás-kerületben, Dél-Bánátban Pancsova környékén, de a szerémségi szerb falvak határában is gyakoriak a kis kápolnák a szentkúttal. A Temesköz északi területén, a Tisza vidéken pedig mindössze

egy-egy kegyhelyet találtunk. Hogy bizonyos területeken miért ilyen gyakoriak a görögkeleti szentkúttak, máshol pedig miért nincsenek, arra mai ismeretünk alapján még nem tudunk válaszolni. Már is kiténik, hogy valamennyi szerb közösségnek volt egy kegyhelye, ahova évente legalább egyszer a slávára eljártak. Temesköz északi részén a törökkani-zsai, gyálai, keresztúri szerbek a hármás határon álló szentkúthoz jártak, a közép-bánátiak pedig a Kikinda melletti Tekijára. A Tisza bácskai oldalán Pecellón van a pravoszlávok Mária-kegyhelye.

A pravoszláv vodicákat nem feltétlenül szentelték fel a Szűzanya tiszteletére. Egy kápolnában sem őriznek csodatevő kegyképeket. Az viszont kiindulópontja lehet a további gondolkodásunknak, hogy valamennyi szentkút védszentünnepe a nyári hónapokban, az aratás és a cséplés időszakában van. A védszentek megválasztásában az is szerepet kapott, hogy a vodica gondnokainak – tutorainak – harangozniuk kellett a jégeső ellen, ezért még jutalékot is kaptak, melyet a hívők természetben fizettek meg. A sándori vodicánál korábban nem volt harang, az új kápolnában ugyan van, de nem védekeztek vele a rossz idő ellen.

A pravoszláv kegyhelyek keletkezését ritkán kapcsolják össze a Szűzanya megjelenésével, a templom portáján található víznek viszont minden esetben gyógyító erőt tulajdonítanak. A kápolnák leginkább fogadalmiak, melyeket vagy egyén, vagy az egész közösség építtetett.

A fentiek ismeretében tehát nem véletlen, hogy a múlt század hatvanas éveiben a sándori szerb gazdák építtették fel a keresztet és a képfülkét a Palicsi-tó partján föltörő csodatevő forrásnál, melyet a helyi pravoszláv egyház hamarosan megáldott. Ebben az időben Sándor még önálló község volt, lakóinak többsége pedig pravoszláv vallású. A Szentkút ekkor még kizárólag helybeliek lelki üdvét szolgálta. Miután felállították a kegyképtartót, évente megtartották a táncmulatsággal egybekötött slávit is. Erre a katolikus bunyevác fiatalok is eljártak.

A század végén az itteni katolikusokban is kialakulhatott az igény, hogy a vodica mellett nekik is legyen szentkútjuk, még akkor is, ha az itteniek az országosan ismert kegyhelyekre jártak zárandokolni, vagy pedig a Szabadka külvárosában, a hatodik körben létesített helyi jellegű szentkúthoz, melyre már csak a legidősebb szabadkaiak emlékeznek. Annál is inkább igényelhették ezt, hiszen a sándori szentkútnál a slava inkább hasonlított a falusi templomok torkosbúcsújára, mint a messi zárandokutak szentkúti búcsúihoz. A helyi egyház nem sietett felszentelni a kiskápolnát, mert a XVIII. és a XIX. század folyamán a katolikus egyház a nép szentkúttakhoz kapcsolódó vallásos buzgalmát babonáságnak tartotta, csak ritka esetben, több évtizedes hagyomány után áldotta meg az újonnan kialakuló szent helyeket. Ezért volt hiábavaló Szabadkán a katolikus hívek kérése századunk első évtizedében.

Az első világháborút követően, mivel korábban közkedvelt zárandokhelyek elérhetetlenek lettek az itteniek számára, a szabadkai szentkút jelentősége is megnőtt. Ekkor már az egyház sem ellenezte a vallási áhítatot: 1926-ban végre felszentelte a szentkúttal, 1974-től pedig a szabadkai egyházmegye kegyhelyeként tartja számon. Ettől az időtől kezdve éli fénykorát. Nemcsak a szabadkaiak látogatják már, hanem autóbusszal távolabbi vidékről is érkeznek ide búcsúsok.

A pravoszláv hívek számára ebben az új korszakban már nem olyan fontos a vodica. A slávára kevesen járnak, nem tartanak már itt népiünnepélyt, a táncmulatság, a savor végképp kiment divatból.

A szentkúthoz kapcsolódó eredetlegendák is többnyire a katolikusok hitvilágához igazodnak: többnyire Mária megjelenéséről szólnak, de a kiapadhatatlan forrásról is, melynek esetünkben két ága van: az egyik a görögkeletieké, a másik pedig a katolikusoké. Erre szerelték rá azokat a pumpás kutakat, melyek napjainkban is a híveket szolgálják. A szentkút látogatása során a katolikusok körében fokozatosan kialakult a szokásos rend.

BESZÉDES Valéria

LUĐASEGYHÁZ ÉVSZÁZADAI

(2.)

ATÖRÖK hódoltság alatt nem csak a törökök sarcolták a lakosságot, a feudális területek birtokosai is, ha csak megtehették, a hódoltsági területeken élő laksoktól igyekeztek behajtani feudális járandóságait, akár erőszakkal is.

Lucas Constantini szegedi gvardián 1677-ben Koháry főkapitányhoz intéz levelet, amelyben kártérítést követel a ludasiak részére a füleki végvári katonák által elrabolt lovakért. Két évvel később, 1679-ben ismét arról tudósít, hogy a végvári katonák erőszakoskodtak Ludason. A faluból elhajtottak 400 marhát, 80 lovat s 2000 tallért zsaroltak ki tőlük. S mindezt az akkor 1500 lelket számláló falu lakosságától. Mai mértékkel mérve is hatalmas teher volt ez a lakosságnak, mert a török hatóságoknak is le kellett róniuk a rájuk kivetett adónemeket.

Találunk utalást az akkori lakosság foglalkozására is. Nyilván a földművelés mellett az akkori pusztákat ridég állattartásra is használták. Az ezüstművelés összege alapján arra következtethetünk, hogy nem éppen földhözragadt népesség lakta Ludast. Az állatállomány mellett olyan piaci terményfőléssleggel kellett rendelkezniük, amelyből az említett összeget előteremthették.

1686-ban Szeged is fölszabadult a török uralom alól. Stratégiai fontossága azonban a török hadvezetést arra sarkallta, hogy több hadjárata

tot szervezzen a város visszafoglalása érdekében. Ezek a török katonai betörések sokkal nagyobb anyagi és emberveszteséget okoztak a lakosság körében a Szeged környéki pusztákon, mint a hódoltság 150 éve! A zaklatás csak a második zentai csata után szűnt meg, amikor Bánát is földsabadult a török uralom alól. Savoyai Jenő (1663-1736) győztes serege 1697. szeptember 28-án a palicsi pihenőtáborba vonult. A Kanizsai utat használták és érintették Ludast is. Ez sem lehetett a lakosságnak diadalmármor, ismerve a sereg nemzetközi összetételét.

A településnév Ludas alakban Lázár deák (?-1526?) 1528-ból származó térképén szerepel először. Később a császári térképek folyamatosan így jelzik a helységet, köztük Matteas Zündt (1498-1572) 1567-ben, Wolfgang Lazius (1514-1565) 1570 után, Jacob von Sandrart (1630-1708) 1664-ben. A település helyesírása (-yghaz) épp úgy mesztékelt probléma lehet, mint a Szabadka-Zabadka esetben. Hiszen a latin ábécé 21 betűjével kellett valamiképpen rögzíteni az akkor még több mint 40 magyar beszédhangot – helyesírási szabályzat nélkül.

A második zentai csata után sem köszöntött be tartós béke a vidékre. Az újjászerveződő császári közigazgatás Bács és Bodrog megyékből létrehozta Bács-Bodrog vármegyét és Csongrád megyével a határt a Kőrös-ér medrében jelölte meg. A csatornázatlan folyócska azonban a csapadékmennyiségtől függően változtatta medrét, ami állandó nézeteltérések forrásává vált. Már 1715-ben véres villongások törtek ki az ér környéki legelőkért. Végül a pörnek 1748-ban a helytartótanács vetett véget azzal, hogy a vitás területeket megosztotta a két megye között. A népi köztudatban azonban máig él a vita tárgya, amelyet a Pörös határnév őrzött meg.

A tiszai határörvidék megszervezésekor Ludaspusztát a szabadkai milíciának engedték át.

Az 1740-es években szegedi dohánykertészek telepednek meg Ludason. Sokáig, szinte napjainkig híresek voltak a ludasi dohányföldek. Kiss József (1748-1813) és Gabriel Wlassich mérnökök a XIX. század elején térképeiken a Ludasi-tó nyugati és keleti részén helyezik el a dohánykertészeket. (Talán nem véletlen, hogy a dohánytermesztési hagyományok ma a konyhakertészetben élnek tovább. Kiváló réti földjeiken megterem a főzelékféle, melynek termesztését Szabadka közelsége serkenti.)

Ludas lakossága 1818-ban meghaladta a kétezret. Szabadka városa 1821-ben templomot és iskolát épített a településen. A templom a szabadkai Teréz-templom után az egész terület legrégebbi egyházi építménye. Ismerjük az első tanítókat is. 1832-ben a faluban Tolmács Euthim tanított, majd 1838-tól Kopp József. Az iskolát a szülők tartották fenn, ők fizették a tanítókat is. Milyen lehetett ez az iskola? 1873-ból találunk utalást rá. Két városi képviselő az épület „nagyon rossz” állapotáról számol be. Korhadttádtető fedte, falai dűledeztek. 1860-ban a városi elemi iskolák igazgatósága alá került. Mellette a századforduló táján megnyílt a Kővágó, a Bibichát, Csurgó, a felső-ludasi, alsó-ludasi iskola is. (Érdekes, hogy a közigazgatási hagyományok milyen tartósak. 1963-ig ezeket az iskolákat a Kültérületi Iskolák Igazgatósága irányította. Indokolt nosztalgiával idézzük, mert megszüntetése sokban hozzájárult a település fokozatos elnéptelenedéséhez.)

A XVIII. századtól főként a Ludasi-tó nyugati partjának észak-déli vonulata irányában telepedik meg a lakosság. A tó déli része, a Kanizsai út környéke mindenkor sűrűbben lakott volt. 1851-ben a településnek 2500 lakosa van. Az anyagi jólét szintjére utal, hogy 13 szárazmalom működött a faluban. (A szélmalom építéséről nincs adatom. 1956-ban még állt, később lebontották.)

Esküvői kép egy ludasi párról: Rajtik Etel és Tóth Mihály
(1910. február 26., fotó: Hollósi)

AZ 1750-BEN ÚJRATELEPÍTETT TOPOLYA

(3.)

A TELEPÍTÉS Topolya esetében nem egyszerre s nem nagy csoportokban történt. Nem egy faluból és nem is egy megyéből, hanem a korabeli Magyarország különböző vidékeiről verbuválódtak. A telepítéssel megbízott Csizofszky Ferenc szabados és az őt támogató hatóságok nem kevés fáradozásába került, amíg más vidékekről rosszabb sorsban és szorítóbb jogi viszonyok között élő jobbágyokat ide csábították. A megbízó levélben felsorolt kedvező feltételek azért évről évre több telepest vonzottak Pest, Heves, Esztergom, Fejér, Győr, Nógrád, Borsod, Trencsén stb. megyékből.

Habár rendelkezésünkre áll az 1750 és 1828 között végzett tucatnyi úrbéri szerződéshez csatolt összeírás, a listákon szereplő sok nevet mégsem sorolhatjuk fel. Mégis, csak hogy lássuk, kik is voltak az első magyar és szlovák telepesek, akik megvetették a falu, a későbbi mezőváros alapjait, ezért az első négy év összeírásában szereplők névsorát az irat eredetije szerint közöljük:

1750: *Slovsky (Csizofszky) Ferenc* libertinus, *Major János* Judex, *Mészáros Marton* Sub Judex, *Mihalcsik Mihál* Alter Sub Judex, *Fehér György* Aduitus, *Kovács Mihály* Decurio Pagi, *Kanas Janos*, *Balas István*, *Katona Ferencz*, *Ugró Máttyás*, *Safran Mihál*, *Racz Péter*, *Major János*, *Kocsics Joseph* Pagi Eqvatiarius, *Kovács András*, *Balint Peter*.

1751: *Szabo Istvan*, *Simony György*, *Kupcso György*, *Pertus Mihály*, *Kiss György*, *Kiss Mihály*, *Szabbo György*, *Talpai Sándor*, *Nagy Janos*, *Molnar Janos*, *Joanes Siacsky* Exucillator Pagi.

1852: *Joannes Kiss*, *Georgius Némety*, *Stephanus Sörfözö*, *Mathias Rakonczai*, *Mathias Marnyek*, *Andreas Hegedös*, *Joanes Hegedös*, *Stephanus Totth*, *Georgius Majoros*, *Georgius Kovacs*, *Georgius Németh*, *Stephanus Takacs*, *Joanes Ecseky*, *Joanes Hideg*, *Joanes Sura*, *Martinus Mészáros*, *Stephanus Kurucz*, *Joanes Forro*, *Georgius Czény*, *Georgius Czifersky*, *Joanes Kovacs*, *Stephanus Varga*, *Josephus Nagy*, *Paulus Raczkevi*, *Martinus Trabulko*, *Michael Bencsis*, *Joanes Mihalecz*, *Joanes Major*, *Georgius Pintér*, *Paulus Takács*, *Joanes Szarvas*, *Joanes Bricsar*, *Andreas Maak*, *Joanes Szabo*, *Martinus Fontányi*, *Thomas Hatvanyi*, *Franciscus Szanto*, *Michael Kovacs*, *Georgius Hatvanyi*, *Vincentius Kiss*, *Andreas Totth*, *Michael Gulyas*, *Georgius Kalman*, *Jacobus Gaspar*, *Stephanus Kussany*, *Michael Consza*, *Stephanus Totth*, *Martinus Boczor*, *Szephanus Cser*, *Joanes Németh*, *Andreas Pucovszky*, *Martinus Szabo*, *Michael Boda*, *Joanes Binder*, *Joanes Brindza*, *Martinus Papes*, *Joanes Péter*, *Martinus Kiraly*, *Georgius Feri*, *Georgius Kovács*, *Jacobus Fazékas*, *Michael Fehér*, *Andreas Palle*, *Thomas Fringyai*, *Joanes Kiss*, *Andreas Kovacs*, *Georgius Kurucz*, *Matheas Kiss*, *Georgius Pelle*.

1756: *Péter János* Judex, *Brinzar Janos* Subjudex, *Farkas János* Subjudex, *Totth Istvan* Edituus, *Palinkas Gyurka* Campanator, *Josephus Namestovski* Ludimagister, *Namestovski Georgius* Notarius, *Csizofszky Ferenc* Libertinus, *Körty Andras*, *Takács Páll*, *Simony György*, *Ugro Matyas*, *Sáfrány Mihály*, *Kovacs Tamas* Faber, *Börgés Fölöp* Sene Parente Exmisso, *Börgés Lőrincz*, *Kocsis Jóska*, *Talpai Sandor*, *Boda Mihály*, *Boda János*,

Szabo Istvány Sartor, *Farago Ferencz*, *Péter György* alias *Mártony*, *Kiss Tamas*, *Szép Adam*, *Kiss Vincze*, *Sziraki Mihály*, *Szombat János* Mixer deffectuosus Exmistus, *Didai Istvány*, *Dabasi Matyas*, *Bicskei Jakab*, *Mernék Matyas*, *Rakonczay Matyas*, *Hegedös Andras*, *Sinkovics Andras*, *Regus Istvány*, *Szabo Janos*, *Fontanyi Martony*, *Kovacs György*, *Oravec Gyuro*, *Linder Janos*, *Peczal Matyas*, *Fehér Gyurka*, *Mihaly Ighacz*, *Hatvanyi Tamas*, *Hatvanyi Gyurka*, *Szánto Ferencz*, *Szaboczi Mártony*, *Kokai György* Sene Parente Exmisso, *Szluka János*, *Himegyhazi Gyurka*, *Német György*, *Kupcsa András*, *Vincze Matyas*, *Gutasi Pall*, *Sörös Istvány* alis *Szabo*, *Balint Péter*, *Totth Janos*, *Takács György*, *Juhász Matyas* Servus Conventionitus Annuatis, *Pastor Mártony*, *Totth Andras*, *Kövágó Istvány* alias *Nagy* sene misero exmisso, *Kovats György*, *Kovacs Pista*, *Hideg Janos*, *Nagy Janos*, *Promo mass Mihaly*, *Kövágó Janos* Inqvilinus, *Rosman Gergely*, *...émets Ferenc*, *Kiss Imre*, *Bözse György*, *Nagy János*, *Kadák Andras*, *Krizsány Istvány*, *Kasik Dávid* Inqvilinius, *Vasi Jano* Miser Servus Ecclesia, *Kiss Laci*, *Bereczki György* Vimesta Dominalis, *Hajbok Andras*, *Szabo Janos* Inqvilinus, *Sör Istvány*, *Czin Gergely*, *Német Janos*, *Ráczkevei Janos*, *Benedek Janos*, *Virag Janos* Catebs Vidua Matre, *Barta Jakab*, *Szalma Tamas*, *Totth Janos* Lam marii aprositus, *Cziferski György*, *Kovacs Janos*, *Lekai Janos* Servus Conentonatus Epatarius ...ni Cupor, *Budai Matyas*, *Nagy Jóska*, *Rabajko Matyas*, *Bencsik Mihaly*, *Bartus Mihaly*, *Dömötör Atatanaczko* Insevtus ess inter taxalista, *Juhasz Janko*, *Csernyay Matyas*, *Kiss Gyurka*, *Major Janos* Chors Modr seh Lanis, *Kiss Mihaly*, *Kovacs Miska*, *Kovacs Istvany*, *Palusik Janos*, *Racz Peter*, *Mihacsik Mihaly*, *Kanász János* Sene Parente exmisso, *Balas Istvan*, *Linder Matyas*, *Hegedös Janos*, *Soltis Tamas*, *Pucovski Andras*, *Gulyas Marcz*, *Kurucz György*, *Sinkovics Martony*, *Csisovski Janos* Campo Dominalis, *Csernyei Farkas* Inqvilinius, *Pinter György*, *Harkai Mihaly*, *Szabo István* Junnior.

Az 1750-es adatokból kitűnik, hogy az elsőként érkezett 16 telepes család összesen 20-20 igavonó ökörrrel és lóval, legalább másfélszer annyi tehénnel-borjúval rendelkezett. Sertésük alig nyolc darab volt. Akadtak közöttük módosabbak is, így például Kanász János és Balás István 2-2 lóval, 4-4 ökörrrel és nyolc tehénnel-borjúval, száz illetve 60 birkát terelgetve maga előtt érkezett meg valahonnan északról a dús legelőt ígérő bácskai síkságra. Hasonlóak az arányok az 1751-ben érkezett 11 jobbágycsalád vagyoni állapotában. Az 1752-ben végzett összeírásról szóló dokumentum csak a listára vett 70 nevet tartalmazza. Amennyiben öttel szorzunk, akkor 1756-ban, az összeírásban szereplő 125 családban már mintegy 650 lakosa volt az új településnek. Templommal és iskolával is rendelkeztek, s persze már adóztak is.

Nem volt könnyű az új élet beindítása – sokan vissza is költöztek –, hiszen itt sem volt minden fenéig tejfel. Minderről az 1760-1790-es évek közötti úrbéri szerződésekből többet tudunk.

LASSÚ SÉTÁK HEGEDŰVEL

Csáth Géza újabb ismeretlen feljegyzései 1905-ből*

1905. nov. 12-én.

Állandó és erős, naponta többször visszatérő szívdobogást érzek, fájdalom nélkül, de sereges kellemetlenségi érzésekkel.

nov. 19-én.

A kellemetlen szívlokések a b. 7 borda táján lateralisán érezhetők (elöl). Járkálás vagy testi foglalkozás közben csökkennek, ülés vagy tanulás közben erősödnek. Az állapot folytonos izgatottsági hangulatban egész a tűrhetetlenségig fokozódik. Éjjel sem szünetel a szívdobogás. (Nappal csak reggeli után, kissé.)

nov. 20.

Dr. Tóvölgyi ideges jelenséget konstatál és *Budai vizet* rendel a reggel este szívre alkalmazott *borogatásokkal együtt*. Reggel igen erős szívdobogás. Purgatio. Megkönnyebbülés. Gyöngeség érzete. Idegesség. Este egészen nyugodt állapot. A kellemetlen szívlokések jóval könnyebben viselhetők. Borogatást teszek.

nov. 22.

Csak ritkán jelentkeznek a szívtünetek. Leginkább ebéd után, vagy hosszú és mozdulatlan egy helyben állásnál. Az ilyen nyugalmi szívdobogások kellemetlenségei mindig enyhülnek járásnál, sietésnél. Ezért, ha a szívdobogás elővesz, lassú sétát kezdek (néha kezemben a hegedűvel).

Budai víz-kúrát és borogatást folytatom.

(December 2. Gyógyulás.)

Vizsgálódás az emberi gondolkodás természetéről

Miért lenne megismerhetetlen a tér és idő. Ha fölvetetük a tér és idő fogalmait: ez bizonyítja, hogy nagyon is ösmerjük őket. Valóban az anyag tüneményei térben és időben folynak le – ez igazság, abszolút igazság. A fölismerés maga is elég lenne, hogy remélnünk lehessen a tér és idő mivoltának kiderítését. Ha egy fölismert valaminek összeszedjük a tulajdonságait – készen vagyunk a lényeg lehető teljes megismerésével.

Végtelen vonalat, végtelen időt elgondolhatunk, de elképzelni nem tudunk, mint ahogy egy körképet képtelenek vagyunk egy pillanat alatt átérteni, vagy egy leírt verset rátekintésre megérteni. Ennek oka az öntudatunk sajátos természetében fekszik, amely sejtben egyszerre csak egy kémiai folyamat érvényesül. De az ember az öntudatot is vizsgálja: itten nyílnak a gondolkodás magas régiói. Az érzéki képekkel úgy kell számolnunk, mint Le-verrier, aki fölfedezi a Neptunt anélkül, hogy látta volna.

Nincs távcsövünk, de eredményre tudunk jutni. Az ész tehát kikorrigálja az érzékleti eredményeket, mert ha nem így lenne, úgy az ökrök is érdeklődnének a szép táj iránt, és (mint mi) hallgatnák a zenét, a hangot, amely éppen úgy éri a füleiket, mint a miéinket, de nem az öntudatukat.

* Szüsz István gyógyszerész („*Budapest VII., Csömöri út 28. Telefon szám: 61-67*”) 1904 végén *Orvosi zsebkönyvet* adott ki a következő esztendőre. Valójában speciális kalendárium volt ez, középen maga a naptár, oldalanként dátumok és üres hely a napi feljegyzések számára, elöl a patikus köszöntője, hátul pedig orvosoknak szóló praktikus tanácsok. „*A leggyakrabban előforduló gyógyszerek legnagyobb adagjai*”, „*Vizelet-vizsgálat*”, „*A terhesség diognasticus jegyei az egyes hónapokban*”, „*Mesterséges fürdők készítmódja*”, meg hasonlók. És persze alaposan telehintve az egész a patika termékeinek, különösen egészen kitűnő vaskészítményeinek az ajánlásaival.

Reklámkiadványról volt szó tehát, melyet ingyen osztogathattak orvosok és orvostanhallgatók között a székesfőváros tudományegyetemén; így juthatott hozzá a másodéves medikus Csáth Géza (1887-1919) is.

Gondolom, megörült a jó fogású kis könyvecskének, írogatott is bele ezt-azt, az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Kézirattárában őrzött példány tanúbizonyága szerint. Persze nem rendszeresen, nem napról napra; a kalendárium bejegyzésekre felkínált oldalainak többsége üresen maradt. S ha eszébe is ötlött valami, azt nem feltétlenül az adott naphoz tartozó lapra rögzítette: a fentebb olvasható két szöveg közül az első a naptár február 1-től 5-ig tartó oldalain található, miközben félreérthetetlenül Csáth novemberi szívpanaszainak történetéről szól.

Ez azonban kevésbé lényeges.

Fontosak viszont a szövegek maguk: újabb vonások az örök (ön)megfigyelő Csáth Géza portréjához. A már tébolydát lakó Gulácsy Lajosra (1882-1932) így emlékezett Juhász Gyula (1883-1937): „*Mikor egyszer meglátta kezemben Freud Leonardoról szóló szexuálpatólogiai tanulmányát, egészen kikelt magából és szidta azokat, akik mindent megértenek.*”

Csáth Géza, akárcsak Freud (1856-1939), mindent szeretett volna megérteni. Vele, Gulácsyval ellentétben, nem a skizofrénia végzett: neki ez volt a tragédiája.

SZAJBÉLY Mihály

SZEMTŐL SZEMBEN JELAČIĆTYAL

(2.)

KOVÁCH őrnagy néhányszor szökést kísérelt meg, de mindig visszarettent, mert az utolsó pillanatban útjába akadt egy-egy ellenséges katona. Végül egy horvát, Lázics nevű őrnagy elé állították, aki megkezdte a kihallgatást, „... egy 40 éves magas, szikár, barna ember – igazi horvát fizonomia! Ez egy művelt finom ember volt, ki engem barátságosan fogadott s melléje ültetett, azután megkínált még ebédjével is – mely állott, egy több napokkal ezelőtt sült kemény, száraz húsdarabból, kenyér s borbul.” Lázics őrnagy elmondja a fogolynak, miért támadták meg a magyar tábornok Hegyesnél: Jelašić azért szánta rá magát az éjjeli menetelésre és támadásra, mert azt hallotta egy Feketicsről, a magyar táborból átszökött volt osztrák dragonyos káplártól, hogy csak 3–4000 magyar csapat tanyázna Feketehegy alatt. A fogoly Kovách ráadja az ijesztet kihallgatójára: „*azt is mondtam neki, mik csak a táborunkban mint csak pusztá hírek voltak, hogy Kmetty tábornok a Duna mentén be fog ütni Szlavóniába s Jelašić hátába fog kerülni; azután meghogy Viszoczy tábornok másik hadtesttel Tisza mellett nyomul előre Jelašićot másik felől oldalba fognia.*”

A vereség után Lázics őrnagy meg volt ijedve, ezen hírektől még jobban megrémült, felkelt és foglyát azonnal Jelašićhoz vezette:

„*Ennek folytán a táborból átmentünk Ókerbe, hol Jelašić az evangélikus paplakban szállva volt, ő hozzá. Mikor hozzá beléptünk ő maga volt a szobában magyar-osztrák lovassági tábornoki világoskékes egyenruhában.*

Csinos, barna hajú és bajuszú férfiú volt, elmerülve gondolatokban, magas kopaszságba átmenő homlokkal. Ő költő is volt, verseket is írt, ha nem is volt híres költő, de még is jobb költő volt mint hadvezér. Ő a szép térfiak sorába ment, s a nőknek kedvence – ekkor még nőtlen volt. A bécsi hírek szóba hozták őt Zsófia főhercegnő Ferenc József császár anyjával. Mosi látszott rajta, hogy csatát veszített s afelett elmerengett magában.

Én most találkoztam vele életemben másodszer. Ez előtt egy évvel, midőn horvátországi bánnak lett kinevezve Ferdinánd király által, a kinevezést megköszönni jött Bécsbe, éppen én álltam akkor mint magyar királyi nemes testőr a király ajtaja előtt őrálláson. Akkor jól megnéztem őt, mert már híre futott, hogy ő van kiszemelve a magyar nemzet vívmányai ellenében őt felhasználni, tehát mi, magyarok úgy tekintettük őt, mint leendő ellenségünket. Ami be is következett! És hej, be sok történt azóta, ezen egy év alatt;

annyi mint máskor egy század alatt. Ez előtt egy évvel mint a király testőre álltam vele szemben, és most mint egy rebellis hadifogoly. Emlékszem reá, hogy akkor jól megnéztem engem, most messziről sem gyanítja, hogy az én vagyok, kit akkor a király ajtaja előtt látott: – de nem is óhajtottam ezt most megmondani neki!

Ezután Lázics elkezdett vele horvátul beszélni, és most amint a régi horvát nyelvelméleimből össze tudtam gyűjteni, mi-

kor ezelőtt 5–6 évvel Horvátországban a belovári katonai nevelőintézetben s azután az 5-ik sz. varasd-kőrösi horvát határőrezredben kadétoskodtam, annyit megértettem, hogy csak kérdezzen engem és én igenis sokat tudok!

Ezután hozzám fordult és megszólított németül. A kérdésekre és a válasza is el lévén készülve, híven úgy elmondtam mint Lázics őrnagy előtt. Nagyítottam, mégegyszer annyira a mi seregünket és ágyúinknak számát, ami őt némileg megnyugtadni látszott –, hogy ilyen tetemes haderő verte meg őt, ez mégsem volt olyan szégyen, mintha mi gyengébbek lettünk volna.

Ugyan ő a fejét csóválta, s mondta Lázicsnak horvátul, hogy ezt nem hitte volna!

Azután azt kérdezte tőlem, hogy ki volt a vezérünk ezen a csatában, és midőn Guyont említettem, kételkedőleg többször is kérdezte tőlem, hogy jól tudom-e azt, és nem volt-e Bem? S midőn határozottan állítottam, fejét hajtogatta és nem tetszett neki. Azt láttam nála, miszerint szívesebben vette volna, ha nem Guyon, de Bem ellen veszíti a csatát és semmiképp sem látszott tetszeni az eset így.

Pedig csodálkoznia nem lehetett afelett, mert bizony igen gyarló katona volt ő. 1846. évben mint ezredes a horvátországi báni határőrezrednél híres lett a hadi kudarcai végett, midőn a bosnyák török rablócsapatok betörték Horvátországba, azok elleni hadjáratában!

Azonban ő most Horvátországban nagyon népszerű ember volt, bálványozták őt, a túlzó horvát-illyr párt, mely most az ő segítségével felülkerekedett, dicsőítette, azt gondolták a balgák, hogy ő fogja majd a nagy Horvátországot megteremteni és kivívni a magyarok ellen! Nem is gondolták, hogy ő nem horvát, de mindenek felett dinasztikus érzelmű ember volt: ki nem nagy Horvátországot, de egy egységes Ausztriát fogja akarni kivívni.

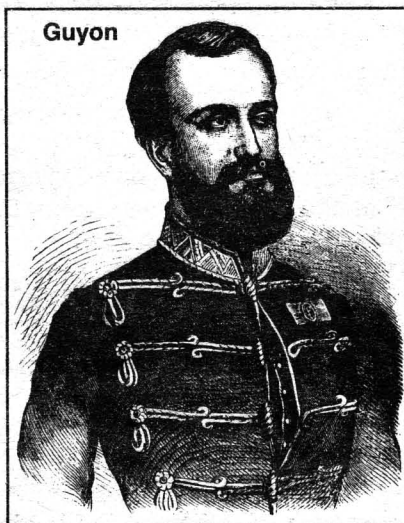
Másképp egyénileg ő humánus érzésű ember volt, csakhogy mindennek felett az ő eszméje egy egységes nagy ausztriai birodalom volt.

Ezután midőn Kmetty és Viszoczy tábornokok közeledésüket is elmondtam neki: ez nagyon megrémítette őt, s mindig hajtogatta a fejét.

Még tovább is akart beszélgetni velem, midőn egy segédtsízt bejött és németül jelentette neki, hogy a magyarok előrenyomulnak és közelednek. Erre ő igen megzavarodott és intett Lázicsnak, hogy most már távozzunk.

Ővele kimentem az udvarba, ott egy vadász altisztet előszólított azon meghagyással, hogy ezen tiszt urat vezesse ki a táborba, mire ő ismét be ment.”

A fogoly Kovách őrnagyot a fejvesztetten menekülő Jelašićék magukkal hurcolták egész Zimonyig. Innen Aradra vitték, ahol 16 évi fegyházra ítélték. 1856-ban kegyelemmel szabadult.

Guyon

Jelačić

DOKUMENTUM

„TALÁLTAM SOK EMBEREKET, DE KEVÉS EMBERSÉGET..”

(2.)

1850-ki Január hó 6-án kezdtek a temeriniék visszajönni romjaik közé. Január 17-én is Kuláról követtem őket. A lakásokat leírni nem bírom – azokat képzelni sem lehet – említettem már, hogy a szerbek a magyarok iránti felzaklatott dühökben egy lúdólat sem hagytak épségben. A segrestyének a bojhajtása be nem volt szakadva, azt alakítottam tehát át templommá; Kuláról hoztam két deszkát és két kecskelábat és meg volt az oltár.

Találtatott az évben nyáron egy becsületes zsidó ember – sajnálom hogy nevét elfelejtettem – az adott a temeriniéknak építő fákát (:fenyőket:) 3 évi lefizetésre. A Kalocsa megyei (...) Káptalan kölcsönözött a községnek 600 ft az iskolának a fölépítésére, a mely összeggel 10 évi kamatokkal együtt Temerin most is tartozik. 851(ben) felépült az iskola és mivel a templom boltzatai bedőlni fenyegetődtek, az oltár a sekrestyéből az iskolába tételt által.

Templom építésről mit sem akart tudni senki! A Patronus azt kiáltá: ő loyalsan viselte magát, Szalczburgban ült békében az anya Császárné mellett, fizessék meg neki a nagy kárt (:700000 ft.), melyet a forradalom alatt Temerinben vallott és ő akkor fölépítendi a templomot és plébániát. Erre megszűnt a sürgetés. A Káptalan, az Érsék azt mondták: nekik nincs cassajuk templom építésre, csak sürgessem azt a ministeriumnál.

A ministerium(nak) irtam. Sokkal bol dogabbnak érezném már magamat Kneffstein W. Neustadtban, mert ott bizonyosan egy tiszta egészséges szobácskám lenne ez a sok ide oda firka után. 1853-ban, midőn a szerb templomok Újvidéken és az egész környékben: Goszpodincze, Zsabla, Kács (...) a Csajkás kerületben föl voltak építve, Temerinre is rá került a sor, a fundus religionis födeztetett fel és (...) árverés útján csak a legszükségesebbnek helyreállítása rendeztetett el; de meg is adták neki, valóságos cigány munkát vittek véghez Apatini Fischer nevű emberei, ki a munkát legolcsóbbért felvállalta és azért nyilván legrosszabbul el is készítette, mert már mult évben 3000 fnál többet a templom pénztárából el kellett költeni a templom kijavítására.

Temerinek a birtokosa: Gr. Szécsen család volt. (...) gróf Szécsen Antal a Patronus.

Unoka testvéreinek nagyobb részét, 1600 lánczot Ferncbach Antal apatini gabonakereskedő vette meg.

Temerin név honnan származik, nem tudom, a legrégebb térképekben előfordul. Temerintől keletre van

Goszpodincz, Csajkás kerület (...) határ órvidék, nyugatról Ókér, délről Újvidék, északról Földvár. Észak fele folyik a határán keresztül az úgynevezett Almáska, némelek szerint Jegricska bara, eredete bizonytalan, megye Goszpodincze, Csurogh, Josefdorfi határon keresztül a Tiszába.

A Plébánia, mint mondám alakult 1804(ben).

7ik kérdésre meg van már felelve.

8ik pontra: Rom. katolikus 8238. Óhitű 6 (:ezek csak inasok, ideiglenes lakosok:). Nazarenus 42. Evangélikus 17. Israelita 124. Nemzetiségre nézve magyar, német.

9. Járek tiszta evangélikus község, van tulajdon lelkésze, nem létezik semmi viszálykodás köztünk.

10. 1871 évben születtek: 460. Fiú 218, leány 242.

meghalt: 503. Fiú 230, leány 273.

házasságra kelt 101 pár.

11. Templomról és paplakról irtam – mindkettő rossz állapotban van – van egy iskola ház három tanteremmel. Egy az 1ő magyar elemi osztály, a 2ik magyar elemi osztály, a 3ik az első és második német elemi osztály számára. A mostani iskola házat Csupor Mihály, Gobel Ferencz utódja által építtetett fel 1836 évben.

12. Van olvasó kör, és egy magán segéd-egylet v(alamint) takarékpénztár. Az olvasó egylet létezik (...) az utóbbi 1 év óta.

13. Alapítványok keresztre, alapítványozott misékre a szegények számára az előirt rendes módon kezeltetnek.

14. Megemlítésre méltó senki sincsen.

15. Klobusiczky Péter 1825. Girk György felszentelt püspök 1843. Kunszt Josef 1857. Hajnald Lajos 1868.

16. Semmi sincs.

17. Semmi.

Ha érdekes munkája számára firkából valamit felhasználni képes leend, örülni fogok. Egyéberánt magamat becses hajlamaiba (...) tisztelettel ajánlva maradok. Temerin 1872ik évi Február hó 22.

Teljes tisztelettel

Novák Antal

temerini plébános*

Közzéteszi:
PEJIN Attila

* A levél alján megjegyzés: Novák Antal meghalt 1876. október hóban. Dudás Ödön

VISSZATEKINTŐ

KÜLÖNÖS ZENDÜLÉS

1819. AUGUSZTUS 14-ÉN sajtáságos zendülés színhelye volt Zombor. Ezen a napon este hat óra felé a szomszéd községekből idesereglett, legnagyobb részét asszonyokból és leányokból, s csak kisebb számban férfiakból álló, mintegy kétezer főnyi tömeg felvonult a megyeháza elé és fülsiketítő lármával követelte a megyeháza fogdájában bebörtönzött Szent Miska azonnali szabadon bocsátását. A tömeg Szent Anna képével, égő gyertyákkal, feszülettel és templomi lobogókkal volt csak „felszerelve”, mindamellett olyan fenyegető magatartást tanúsított, hogy a vármegye házát őrző fegyvertelen pandúrokat menekülésre kényszerítette és betódult a vármegyeház udvarába, eljutott a börtönig és megtámadta a fegyveres börtönőröket. A börtönőrök fegyverrel védekeztek és a támadók közül sokakat megsebesítettek, mire a fegyvertelen nép szétszede a külső udvarban levő kutat, s annak tégláival felfegyverkezve indult újabb támadásra, de a pandúrok fegyverei erősebbnek bizonyultak a gyertyáknál, lobogóknál és tégladaraboknál, és kiszorították a tömeget az utcára. A visszavonulás ellenére sem adták azonban fel a harcot és változatlanul kitartottak azon követelésük mellett, hogy a bebörtönzött Szent Miskát azonnal szabadon kell bocsátani. Követelésük hatékonyabb alátámasztására azzal fenyegetőztek, hogy három ezer főnyi felfegyverzett férfisereg van útban erősítésként. Erre már komolyabb intézkedést fogantatosítottak a hatóságok: kivezényelték a katonaságot, s az szétverte a támadókat. A katonák mintegy negyven személyt letartóztattak a támadás vezetői közül, a többiek pedig az időközben beállott sötétség leple alatt szétszéledtek.

Szent Miskát polgári nevén Frankovics Mihálynak hívták. Bácskerteszen született, foglalkozására nézve pedig szücsmester volt. A 26 éves szücs elhitette a néppel, hogy ő Szent Anna fia és vallási szektát alapított, a „kordát viselők” társulatát. A hívei nevezték el Szent Miskának. Titokzatos szertartásokat agyalt ki, amelyekkel elbűvölte az egyszerű embereket. Nagy hírre tett szert a betegek gyógyításával, akiket imádságokkal, valamint saját nyálával és szenteltvízzel való kengetéssel „gyógyított”. Hatalmas befolyása volt a népre. Szuggesztív ereje mesze földről vonzotta hozzá az egyszerű emberek százait. A bénák, vakok, némák, fekélyesek és más betegek, akiknek nem tellett orvosra és patikaszerre, valóságos búcsújárásban keresték fel, hogy gyógyulást találjanak. Ő pedig vigasztalhatta és nyállal kenegette őket. Népszerűsége példátlan volt, amit bizonyít az a nagy tömeg is, amely megtámadta a zombori megyeházát.

Érdekes adatokat tartalmaz Frankovics népszerűségére vonatkozóan Márfy Sándor ómoravicai jegyző 1819. április 2-án kelt jelentése, amely arról számolt be a felettes hatóságoknak, hogy Pacsér irányában nagy búcsújáró csoport haladt át a községen. A csoport élcsapatát 25 számon ülő férfi alkotta, majd 48 lovas következett, utánuk gyalogosan mintegy 200 férfi és 400 asszony menetelt. A csoport közepén fehér ruhába öltözött fiatal lányok haladtak. A sort 54 vénasszonyokkal és gyerekekkel túlzásúfolt parasztkocsi tárta be. A szamarakat, juhászbotokat, kaszákat, kocsikat, főleg pedig a fehér ruhás lányokat annyira felpántlikázták, hogy a jegyző szerint „ennyi pántlikát még Asverus király lakodalmában sem lehetett látni”.

Így vonult fel a népével Szent Miska, aki mindig remeteruhában járt és kokárdával jelölte meg híveit, akiknek kilátásba helyezte minden bűnök bocsánatát...

Antunovics Károly almási szolgabíró jelentéséből kitűnik, hogy a jegyző által leírt csoporthoz útközben még sokan csatlakoztak, úgyhogy Béreg és Küllőd között már 1282 kordát viselő menetelt 251 kocsival, 32 lovassal és 34 számon ülő férfival. Küllődön újabb 70 kocsi és

600 gyalogos csatlakozott a menethez, tehát csaknem 2000 ember sereglett össze Frankovics hívó szavára.

Szent Miska mozgalmának háttere még ma sincs kellőképpen megvilágítva. Kétségtelen ugyan, hogy az elmaradott egyszerű nép vallási rajongására alapozta a mozgalmat, az azonban kevésbé bizonyos, vajon megszállott volt-e, vagy jámbor forradalmár, aki vallásos mozgalom útján akarta átalakítani és szociálisabbá tenni az akkori embertelen világot. Egy tény: nagyon sokat hangoztatta az emberek egyenlőségét és testvériségét. Ezért is csukták le, nem pedig a betegek nyállal való kengetéséért. Hívei az egyszerű szegényemberek sorából kerültek ki. A vele együtt perbe fogott tanítványok szürke, kicsi fiai voltak a Bácskának, juhászok, csószók, zsellérek, mesteremberek. Megváltást álmódó jobbágyok és jobbágyivadékok. Voltak azonban hívei között katolikus papok is, akik egyengették útját és elősegítették mozgalmának terjedését.

Legnagyobb hatalmú híve nemes Odry András, Bács megye alispánja volt, akinek pártfogását azzal nyerte meg a szektaalapító, hogy a már ismertett „gyógymóddal” állítólag kigyógyította az alispánét az orvosok által gyógyíthatatlannak nyilvánított betegségéből. Az alispán annyira megbecsülte Frankovicsot, hogy asztalához ültette és menlevelet adott ki számára, hogy megvédje a szolgabíráktól, amikor pedig a vallásalapító elhátározta, hogy Rómába utazik, s mozgalmának megerősítését kéri a pápától, útlevelet és útiköltséget biztosított számára. Szent Miska elindult, de sohasem jutott el az Örök Városba. Mihelyt elhagyta Bács megye területét, ahol megvédte az alispáni menlevél, elfogták és hazaszupolták, később pedig a helytartótanács rendelkezésére tartóztatták. Frankovicsot Küllődön, mozgalmának központjában fogták el és a zombori megyeháza börtönébe hurcolták. A nem sikerült kiszabadítási kísérlet után nemsokára el is ítélték: kétévi szigorított börtönt kapott azzal, hogy hetenként két nap csak kenyert és vizet fogyaszthat. A vele együtt perbe fogott „tanítványokat” részint börtönnel, részint korbács- és botbüntetéssel sújtotta a törvény.

Frankovics büntetésének kitöltése után a pozsonyi irgalmasok rendházába került, s ott mint portás élte le maradék életét. Követői még sok esztendőn át okoztak gondokat a hatóságoknak, azután a mozgalom végleg elcsendesedett. Elégé nem tisztázott szerepet játszott a mozgalomban Szuhányi Ferenc köllödi római katolikus plébános, aki az egyházi hatóságoknak ellenszegülve elősegítette a szektavezető tevékenységét, sőt a hívők nagy tömegének jelenlétében maga is térdre ereszkedve megáldatta magát Frankovicsal. Mellesleg kútjának vizét is megáldatta Szent Miskával, mire a víz „gyógyerejűvé” vált és alkalmas lett arra, hogy a plébános úr gazdasszonya itcénként négy krajcárjával méregesse a gyógyulást áhító betegeknek.

Szent Miska emléke nem tűnt el teljesen az utóbbi évtizedekig. Küllődön és környékén még a háború előtt is „Szent Miska vizével” mosakodtak a babonás lányok, ha igazán szépek akartak lenni.

MUHI János

ÚJ JÖVEVÉNYFAJUNK: AZ ÁTOKTÜSKE*

AZ újkőkor embere volt az első, aki oly mértékben alakította át környezetét, hogy az mind jobban „emberarcúvá” vált. Nemcsak a növényfajok, hanem a növénytakaró is megváltozott, mert a természetű növények az életközösség és a környezeti hatások kapcsolatára is kihatással voltak. A megváltozott feltételekkel párhuzamosan megkezdődött a létért való küzdelem a természetű növények és azok között, amelyek megpróbálták visszaszerezni elvesztett életterüket. Ebben a harcban egészen különleges egymás közti viszony alakult ki. Így a mezőgazdaságban különös jelentőséget kaptak azok a behurcolt növények, amelyek valamilyen úton-módon megművelt területre kerültek.

Vidékünk növényvilágában nagyon sok olyan faj is megtalálható, amely nem őshonos, hanem távolabbi vidékekről, általában más földrészről származik. Ezeket a növényfajokat nevezük behurcolt, vagy adventív (jövevény) növényeknek. Legtöbbször gyomok. Megjelenésük és elterjedésük, akárcsak a kultúrnövényeké, az embernek köszönhető, mert azt egy-egy területen egyes fajokat irt, másoknak pedig megmaradásukhoz és elterjedésükhöz kedvező feltételeket teremtett. A behurcolt növények többsége a mi éghajlatunkhoz hasonló észak-amerikai vidékekről származik, mint pl. a kanadai betyárkóró, amely a műveletlenül hagyott szőlőskerteket növi be, de megtalálha-

tók a mediterrán eredetűek, pl. a kék búzavirág, vagy Amerika melegebb vidékeinek képviselői is, mint a különböző diszópá-réj-fajok. Az újabbnál-újabb fajok betelepülése és elterjedése szüntelenül tart, sőt elsősorban a közúti és vasúti forgalom fokozásával, az intenzív kereskedelemmel még fokozódik is.

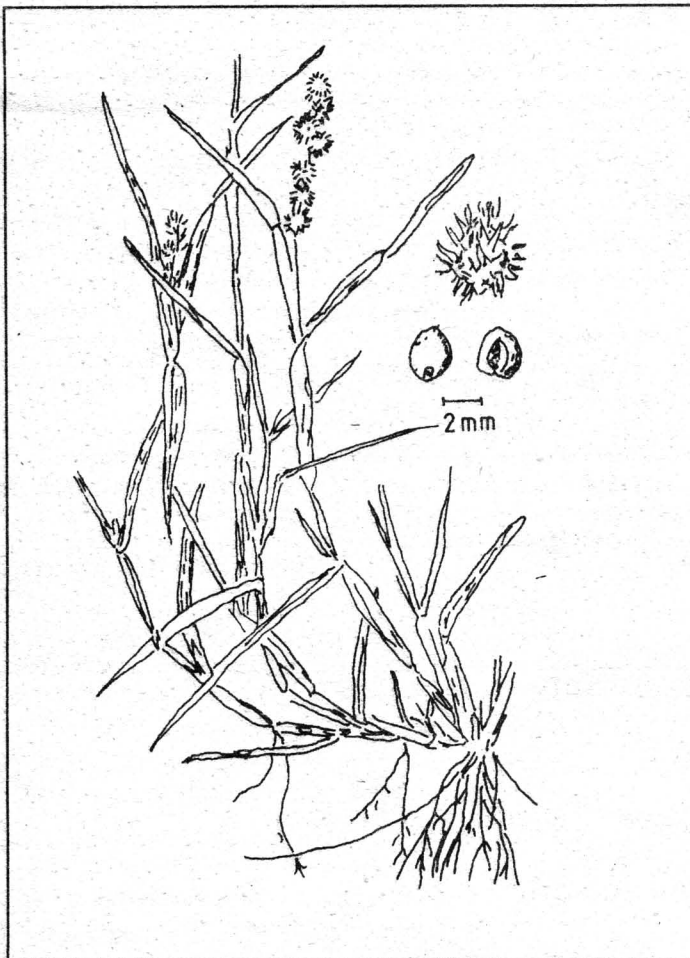
1975 nyarán terepjárás alkalmával, a palicsi tőzegbánya szomszédságában, közel a jugoszláv–magyar határhoz arra lettem figyelmes, hogy valami a harisnyámon keresztül szúrja a lábam. Borsószemtől kisebb, buzogányfejre emlékeztető termés volt. Ahogy harisnyámról levettem, ujjaim közt maradt, nem bírtam eldobni. Érdekelni kezdett, s a közelben csakhamar megtaláltam a növényt, nem több mint 50 négyzetméternyi területen. Elhanyagolt szőlőskert volt. Otthon, szakkönyvek segítségével próbáltam megállapítani, hogy milyen növényről van szó. Kíváncsiságomat csak fokozta, hogy a hazai szakirodalomban nem találtam meg. Később jöttem rá, hogy ez a fű olyan gyom, amely Jugoszláviában először itt honosodott meg és én voltam az első, aki elsőként begyűjthettem és meghatározhatam. Az átoktüske (tudományos nevén *Cenchrus pauciflorus Benth*), nagyon kedveli a magas hőmérsékletet. Érzékeny a tavaszi fagyokra, ezért magja későn csírázik. Egyéves, heverőszerű növény. Többször elágazó, 20–50 cm magas. Kalásza jobbra-balra törött. A termést körülvevő pelyva a „tettes” mindenért, mert kb. 4 mm hosszú, fullánkyszerű tüskék vannak rajta, amelyek nagyon élesek és szúrósak. Nyár közepétől virágzik, a meszes talajt kedveli. Leggyakrabban a meleg, száraz, laza, tápanyagokban szegény földön nő, elsősorban homokon. Homokpusztákon és homoki gyepeken, homoki gyomok közt, szőlőkben és felszántott homokon fordul elő. Főleg kapásnövények kísérője, de a tarlón, utak mellett is megél. Rendkívül életképes, amit erőteljes terjeszkedése is bizonyít.

Észak-Amerikából származik. Az ottani füves területek legelterjedtebb gyomnövénye. Ahol elterjedt, ott visszaszorítja a többi gyomot. Termése könnyen rátapad az állatok szőrére, így könnyen és gyorsan terjed. Elnevezését onnan kapta, hogy a juhászok számára átok, mert a gypjából nehezen távolítható el, és a gypjú minőségét rontja.

Ma már Dél-Amerikában, Indiában és Ausztráliában is elterjedt. Európában a század elején Németországban időszakosan tűnt fel. Megtalálható Korzikán, Franciaországban, Spanyolországban, a Mediterrán középső területein teljesen meghonosodott. Magyarországon Irsa és Cegléd környékén jegyezték fel 1922-ben. A második világháború után indult hódító útjára, főleg a Duna-Tisza között „foglalta” el.

Hazánkban első lelőhelyén kívül, másutt is előfordul. Az eltelt húsz évben Hajdújárásról és Tavankútról is gyűjtöttünk bizonyítékokat. Valószínű, hogy már az egész szabadka–horgosi homokvidéken előfordul.

CZÉKUS Géza

Az átoktüske (*Cenchrus pauciflorus Benth*)

Ajánlott irodalom: Jávorka S.: *Magyar flóra*, Studium, Budapest, 1925; Soó R.–Kárpáti, Z.: *Növényhatározó II.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1968; Ujvárosi M.: *Gyomnövények*, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1973.

* (A Belgrádban megtartott és Szerbia flórájával és vegetációjával foglalkozó I. szimpoziumon elhangzott beszámoló rövidített és átdolgozott változata.)

RÉGI KOROK FOTÓI

(SZEKERES László gyűjteményéből)

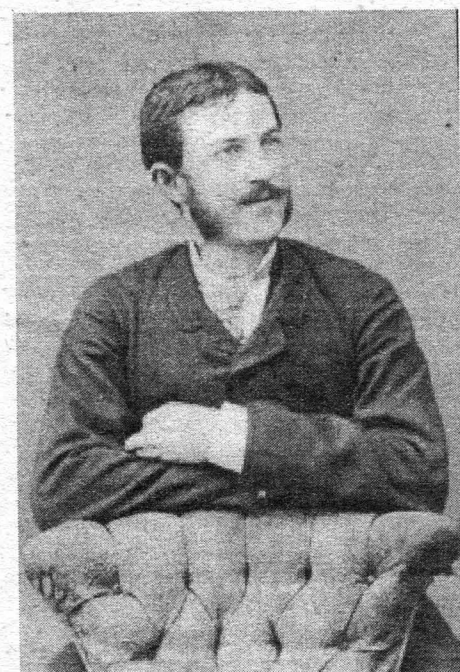
(Fotó: Lengyel Géza Szabadka
Kossuth utca 21)

(Fotó: Regetzky F. Ujvidék.)

(Fotó: Renner József Zenta)

(Fotó: Rechnitzer János Uj-Vidék)

(Fotó: I. Dajkovits Versec)

(Fotó: Frey Béla Zombor)

●●● A BÁCSORSZÁG KÖNYVEK ●●●

1. kötetként

hamarosan megjelenik a

SZABADKA

(1428-1918)

című tanulmány- és dokumentumkötet.

1796-tól 1996-ig tartalmazza a polgármesterek névjegyzékét is.

Az **Előszó**ból: „A millecenáriumi és Szabadkán a polgármesteri tisztség bevezetésének 200. évfordulójára jelent meg ez a könyv. 1796. július 5-én ugyanis Szucsics János választotta meg a magisztrátus Szabadka első polgármesterének.”

Dr. Hegedűs Antal recenziójából: „A **Szabadka igazgatástörténetéből** című kötet vidékünkön úttörő vállalkozás, mert eddig a város legkorábbi történetéből, de igazgatástörténetéből sem látott napvilágot ilyen összegező munka. (...) Szabadka középkorát sokkal részletesebben, folytonosságában ismerhetjük meg.”

A tanulmányok szerzői a középkor kiváló kutatói és ismerői:

- dr. BLAZOVICH László, a szegedi Csongrád Megyei Levéltár igazgatója, egyetemi magántanár;
- dr. ENGEL Pál, történész, akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának igazgatója;
- MAGYAR László, a szabadkai Városi Levéltár levéltárosa.

A tartalomról:

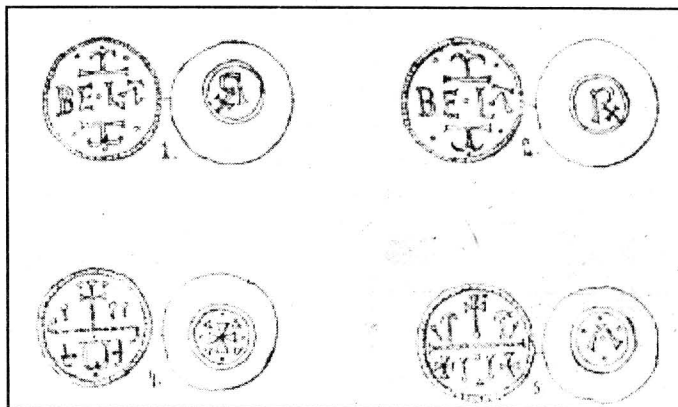
- o Szabadka rövid története 1918-ig
- o Szabadka története a tatárjárásig
- o Szabadka földesurai a középkorban
- o Szabadka mezővárosi fejlődése és jogi helyzete a középkorban
- o Egy bácskai jobbágynévsor 1525-ből
- o Városigazgatás (1428-1918)
- o Szuchich János, az első polgármester
- o A város polgármestereinek névjegyzéke (1796-1996)

A közel száz fényképet, térképet és eredeti dokumentum-másolatot tartalmazó, 190 oldalas, vászonkötésű és színes fedőlappal is ellátott könyv olvasóit személynév- és helynévmutató segíti, megtalálható továbbá Szabadka nevének mintegy 280 helynévváltozata is.

A **SZABADKA (1428-1918)** kötetet Magyar László és Szabó József szerkesztette, kiadja a szabadkai Pannon Press. Utánvéttel megrendelhető és előjegyezhető a Szabad Hét Nap (Bácsország) címen: 24000 Subotica, Trg Lazara Nešića 1/VI.

A könyv ára: 100 dinár + postaköltség.

Béla-dénár Bácsról

1915. márciusában Bács határában, az úgynevezett Perlyánce dűlőben, Szutter Ferenc helybeli lakos szántás közben arra lett figyelmes, hogy az eke alatt valami megroppant, majd egy szokatlan alakú és színű agyagedény darabjai bukkantak elő. A töredékek között néhány apró pénzecske volt. Amikor a szántástól sérült edény épen maradt alját kiemelte, akkor látta, hogy egy porladásnak indult szövetzacskóban sok-sok ezüstérme van. Amikor a „szövethez” ért, az, mint a pókháló szétfoszlott. A leletnek nagyon megörült, de nem nagy jelentőséget tulajdonított neki, és annak talán a felét, ismerősei között szétosztogatta. A megmaradt mintegy 1400 darab a falu jegyzőjének a közvetítésével a Zomborban székelő megyei Történelmi Társulathoz került. Gubicza Kálmán, a Társulat munkatársa, alapos tanulmányozás után megállapította, hogy a leletben 1390 darab középkori magyar dénár, néhány aquileai (olasz) és 132 friesachi (bajor) fillér volt. A veretek III. Béla (uralkodott 1173–1196) és II. Endre (uralkodott 1205–1235) korából valók. A külföldi érsei pénzecskek is ugyanabból az időszakból származtak. Mivel szinte egyidőben vásárolt meg a budapesti Nemzeti Múzeum egy hasonló összetételű leletet, amelyben 1340 darab érme volt, nem volt nehéz feltételezni, hogy egy lelet két részről van szó. Feltehetően valamilyen háborús esemény miatt rejtették el a tatárjárás idején.

Sz. L.

E számunk szerzői: BESZÉDES Valéria néprajzkutató (Szabadka) * BORÚS Rózsa ny. tanár, néprajzkutató (Topolya) * BRINDZA Károly pulicista, helytörténet-kutató (Szabadka) * CZÉKUS Géza biológus-antropológus, főiskolai tanár (Szabadka) * HORVÁTH Mátyas ny. egyetemi tanár (Királyhalom) * KIRÁLY Veronka tanár (Szabadka) * MAGYAR László filológus-levéltáros (Szabadka) * MUHI János újságíró (1913-1969) * NAGY Tibor tanár (Bajsa) * PEJIN Attila történész (Zenta) * RICZ Péter régész (Szabadka) * SZAJBÉLY Mihály egyetemi tanár (Szeged) * SZEKERES László régész (Szabadka) * VIRÁG Gábor tanár, helytörténet-kutató (Kishegyes)